

platně rozhodovati na řádných sjezdech o tom, co má ta neb ona instituce konati.

Buď řádně připravené sjezdy, anebo lépe žádné!

Agrární zřízení.

(Hospodářskohistorický nástin.)

1. Vznik poddanství v zemích českých.

Počátky poddanství selského obyvatelstva v zemích českých hledati sluší záhy za Přemyslovců. Již rodové zřízení staročeské mělo v sobě zárodek svazku poddanského. Členové rodu byli poddáni starostovi, vladykovi, užší rodina vladycká nabyla snadno převládajícího, vrchnostenského postavení nad ostatními užšími rodinami jednotlivých příslušníků rodu a toto postavení zachovala si, i když se svazek rodový rozpadl. Někdejší spolumajitelé společné dědiny, t. zv. dědici, dědinníci nebo kmeti selští (*heredes, rustici originarii, rustici indigenae*) klesli vůči rodině svého starosty v podřízené postavení, stali se poddanými této vyvýšené, později šlechtické rodiny. Toto — mírné asi — poddanství záleželo nejspíše jen v nepatrných pracích pro vladyckou rodinu; vladyka ukládal svým poddaným určité povinnosti, tak jako dříve starosta rodu jeho členům. Tito poddaní byli si vědomi, že jsou starodávnými držiteli dědin, z nichž pocházejí, nebyli původně obmezováni v osobní svobodě, byli účastni obecní hromady i obecního soudu, mohli se jak sami vyhostiti, t. j. opustiti půdu, když ji osadili jiným člověkem, tak i příslušníci jejich rodiny mohli jinam se vystěhovati. Avšak záhy počalo se jejich postavení zhoršovati, svalována na ně nová břemena na prospěch knížete nebo hradu i nakládáno libovolně s jejich silami pracovními.

Řady poddaných se dále množily jak chudšími svobodníky, kteří dobrovolně nebo z donucení dali se v ochranu některé vrchnosti, tak obyvatelstvem dosud bezzemkovým. Šlechta, duchovenstvo i panovníci měli rozsáhlá latifundia, jež sami vzdělávati nechtěli, i propůjčovali svou půdu v užívání osadníkům osobně svobodným, kteří se zavázali odváděti pánovi náhradou za poskytnuté užívání rozličné platy (úroky) v penězích nebo naturalích nebo konati mu určité práce (roboty). Poměr těchto osadníků k vrchnosti byl tu volnější tu tužší a toliko ústními smlouvami upravený. Sluli *hospites, hospites censuales*, úročníci, činžovníci, *coloni*.

Vedle tohoto poddaného polosvobodného obyvatelstva bylo ve starých vesnických osadách ještě nevalně obyvatelstva osobně ne-svobodného, následkem zrození z rodičů nevolnických nebo následkem zločinu či zadlužení se. Byl-li nevolníku vykázán kus panské půdy k obdělávání, stával se nevolník znenáhla držitelem i uživatelem pozemku, mohl však z něho kdykoliv býti odstraněn.

Během času rozdíl mezi nevolným a ostatním poddaným obyvatelstvem se menšil a docela pominul, když vyhynula paměť původního stavu věcí.

Mezi šlechtou a lidem poddaným stála zprvu asi dosti četná třída držitelů menších dvorů nebo statků selských, kteří zůstávali osobně svobodnými vlastníky dědin, nemajíce nad sebou jiného pána nežli knížete, ale nejsouce též počítáni ke šlechtě aniž majíce sami poddaných.

Od 12. století počínajíc zakládány byly v českých zemích nové vesnické osady na základě t. zv. práva zákupního čili emfyteutického. Vrchnosti povolávaly totiž do Čech k osazení půdy dosud pusté kolonisty z Němec, jimž byly smlouvami písemně uzavíranými, a tedy naproti poměru českých osadníků dle t. zv. českého práva mnohem určitějšími, poskytovány zvláštní výhody. Kdežto podle starých řádů domácích byl sedlák vlastně pouhým dědičným nájemníkem, stal se podle tohoto práva zákupního, neboli purkrechtního, podacího, hamfestního (Handfeste = listina), emfyteutickým vlastníkem, který platil z půdy vlastníkem jemu propůjčené ročně toliko dědičnou činží, mohl statek volně zcizovati i o něm pořizovati. Kolonisté byli dle práva zákupního, sprostění četných břemen, z tehdejšího zřízení zemského vyplývajících, zejména obecné poruky i robot zemských (zřizování a spravování cest, mostů a hrází, mýcení lesů, stavění hradů, poskytování vojenské příprěže a pod.), měli ve vsích vlastní rychtáře pro nižší pravomoc soudní a ve věcech hrdelních stáli k magistrátu nejbližšího města královského. Toto právo německým zvané, ne že by z Němec k nám bylo přišlo, nýbrž že původně jako zvláštní výsada německým osadníkům bylo propůjčováno, zdálo se domácím sedlákům českým u srovnání s jich vlastními poměry tak výhodným, že domáhali se u svých vrchností hromadně téže úpravy, takže od 14. věku proniklo ono právo zákupní veskrze jako základ, na kterém spočívalo právní postavení rolnictva v Čechách.

Vedle smluv, kteréž takto mezi vrchnostmi a selským lidem jim poddaným byly uzavírány a v urbářích zapisovány, byli sedláci povinni pánům svým o sv. Havle a sv. Jiří platiti »úroky« v penězích nebo i obilí, drůbeži, vejcích a pod., někteří museli kromě toho i konati jisté práce na polích či v lese, avšak pouze 6—12 dní do roka — povinnosti zajisté neznačné, jak ostatně pochopitelně při skrovném původně rozsahu vlastního rolnického hospodářství vrchností.

Mimo tyto úroky a služby bývalo obyčejem přinášeti pánům za ochranu jimi poskytovanou v určité doby t. zv. počty a poklony, t. j. všelikého druhu čestné dary, které arci později byly přeměněny v pevné závazky, druhdy značně obtížné.

Ta část selského lidu, která opomenula ve statky své se zakoupiti a nemohla tudíž svá majetková práva opíratí o nějakou

písemnou smlouvu, byla arci v právní nejistotě tím větší, čím více vrchnosti snažily se svoje práva a moc na úkor stavu selského rozšiřovati.

Vskutku počalo poddanství rychleji se vyvíjeti a utužovati, když na úkor moci panovnické vzrůstala moc šlechty a duchovenstva, když zejména statky duchovenstva a šlechty s lidem na nich usazeným vyjímány z pravomoci hradských úřadů a vrchnostem přiznána patrimoniální pravomoc soudní nad poddanými. Tato vrchnostenská soudní pravomoc stala se branou, již později do Čech se vloudila poroba tělesná. Moc nad životem a smrtí poddaných zůstala arci vyhrazena králi, či v jednotlivých krajích t. zv. popravčím královským, druhdy bývalo však i těžší soudnictví trestní přenecháváno vrchnostem stejně jako některým městům. Moc svoji nad poddanými vykonávaly vrchnosti dílem polosamosprávnými a polovrchnostenskými orgány selskými (rychtáři, šoltysy, fojty), kteří vykonávali někdy i vyšší soudní pravomoc, dílem svými úředníky vlastními.

Již v druhé pol. 14. stol. skvělý dvorský život za králů z domu lucemburského, zjemnělý mrav, stupňované potřeby a přepych vrchností nutil k rozmnožování příjmů, ke zvyšování dávek a služeb poddanských, a již od dob Karla IV. lidem méně majetným svoboda stěhování obmezována — jak vidno z výsad, kterými se povoluje poddaným stěhovat se do měst — a potom i dědické právo zkracováno a popíráno. Války husitské — jako již celé reformační hnutí jim předcházející — svými sociálními tendencemi, vedle náboženských a národních, svědčí o nemalém již stupni útisku selského obyvatelstva od pozemkových vrchností.

Již Tomáš Štítný velmi ostře staví se proti nespravedlivé vykořisťující převaze živlu panského, proti nesčetným pramenům panského bohatství, na bezbranných poddaných krutě vymáháného. »Ne obec pro pána, on pro obec, ne pán nad právem, právo nad ním; je-li dědina pánova, člověk jest boží« — volá Štítný z nevole nad tím, co kolem sebe viděl a sám zkusil: Pán má plat z pole, má mýto z cest a mostův, má tržné z prodeje dobytka, má clo ze zboží, má daň z piva, má pokuty od vinníkův, má mimořádné přirážky, má řádné berně, má poplatky od židův, odúmrtí, odběžné, zchodné, vzdajné, počestné, má posléze důchod z ražené mince — a ještě mu není dost. »Chlapť jest jako vrba«, říká; »čím čestějie ji obrubáš, a hústějiť se obalí!«

V artikulích husitských radikálů vedle všeobecných hesel o zákoně božím a rovnosti shledáváme požadavky, aby přestaly všechny jakékoli dávky duchovním i světským pánům a vůbec všechny vztahy poddanské, i naděje na rovné právo na vodu, les a pastvu, hlásáno odstranění všech rozdílů stavovských a všech poměrů poddanských, vůbec mělo přestat všeliké světské panování, tedy království i šlechta.

Avšak evangelická idea rovnosti a bratrství všech lidí, r. 1419 v prvním záchvatu nadšeně hlásaná a Táboř do jisté míry prováděná, brzy byla opuštěna. Táboři nejen že neprovedli slibovaného osvobození sedláctva od daní, dávek a poplatků — naopak od lidu obecně sháněny »holdy« způsobem »krutým a pohan-ským« i u nejpravověrnějších.

Sociální výsledky válek husitských, přeslavných na venek, byly nakonec nepříznivé. Převeliký počet rolníků zaměnil rádl mečem a mlatem a hrnul se s ženami a dětmi do táborů, jiní byli týráni i drancováni od přítele i nepřítele, vypuzováni z domů a dvorů, bídou a hladem hnáni v zoufalství, oslabeni nebo úplně podlomeni v své samostatnosti a hrdosti. Když mír vrátil se v zemi, širé kraje byly zpustlé a zbavené sil, které by je byly obdělávaly, zatím co po zemi potulovaly se v loupeži a zahálce tisíce zproletarisovaného lidu dříve k válčení najímaného, jsouce veřejným nebezpečím a postrachem cest. V zemi zvýšena moc šlechty na úkor moci královské, zvláště od nastoupení slabých Jagailovců. Od r. 1479 převládali na sněmích opět páni pod jednou, jimž zákony, práva i obyčeje panovavší v zemích západních zdály se vzorem následování hodným. V Německu současně nevolnictví selské zaváděno a utužováno tak, že vedlo za reformace k selskému povstání, jednomu z nejkrvavějších.

V tu dobu nastala změna i ve zřízení vojenském. Doby rytířské romantiky zašly, stoupl význam pěchoty naproti jízdě, převládla vojska najatá (žoldnéřská), šlechtici přestali pokládati válečnictví za své životní povolání, stávali se z vojáků zemědělci, kteří z pochopitelného egoismu usilovali o zvětšení půdy, k jejich hradům a dvorům patřící.

Zabírány tudíž opuštěné pozemky, kterých po válkách husitských nebyl nedostatek, selští hospodáři vykupováni, nebo ze statku za trest pro vzdorovitost sesazováni, šlechta zabrala i mnoho statků dříve církevních. Kdežto v dobách starších velkostatek ať panovnický, šlechtický nebo duchovní neznamenal ještě velkovýrobu, nýbrž vedl spíše k rozmanitým formám propůjčování pozemků četným malým držitelům, vzrůstaly nyní zemědělské panské velkopodniky ve vlastní režii a pro tyto panské velkostatky hledány a zajišťovány potřebné zvětšené výkony pracovní stálým zvyšováním nároků na pracovní sílu selskou.

Aby pak sedlák nemohl zvýšeným břemenům uniknouti stěhováním, volnost pohybu jeho zprvu obmezena a potom úplně zrušena. Veliké množství zproletarisovaných, rolnické práci odvyklých zemědělců a vojáků, t. zv. ležáků, bylo pánům a rytířům, na sněmě vždy neobmezeněji rozhodujícím a svých prospěchů vezdy dbalým, vítanou záminkou k vydávání zákonů, sedláka k panské půdě připoutávajících.

Již na sněmě r. 1453 usneseno policejní nařízení, při množství oněch řemeslných tuláků a zahaleců v zemi po dlouhých dobách

válečných jinak prospěšné, v němž však m. j. ustanoveno, aby žádný žádnému čeledi neodluzoval ani jí proti vůli jeho nepřechovával, ani jí ani lidí úročných ani služebných, leč by se řádně vyhostili nebo pánů svých slušně odbyli. Též pacholci dělní nebo služební aby všichni měli pány své, jimž by dělali a sloužili, a nepovalovali se po krčmách anebo kde jinde, takže neukázal-li by kdo poctivé živnosti a obchodu svého, měl od krajského popravce co zahaleč a škůdce krajský považován a trestán býti. (Palacký.) Již v tom jeví se příznak mohutnějšího názoru, že lidé úroční, t. j. sedláci a služební bezzemkové jsou vázáni k půdě (*glebae adscripti*) a i tělesně porobeni (Kaizl).

Za právě tak dlouhého jako neslavného kralování Vladislava Jagailovce (1471—1516) hotová šlechtická oligarchie přistupuje pak k úplné zákonné formulaci této vázanosti stavu selského. Po opěťovaných pokusech na sněmích 1472, 1474 a zejm. 1479, kdy sneseno, že dědiční lidé, kdyby sběhli s dědiny, mají vracení býti vrchnostem, dosáhla šlechta cíle svého památným usnesením z r. 1487, které — dle Palackého — »dávalo ubohé chlapy cele pánům na milost a nemilost; a časové nebyli dalecí, kde kruté slovo násilníkův: »Nejste-li povinni, ale musíte!« potkávalo se u soudův tu s menší, tu s větší shovívavostí«. Ve dsky zemské byl totiž vložen tento artikul: »což se čeledi týče nebo lidí sběhlých s dědin, kdož by kolivěk je přechovával a mocí u sebe držel, má bez omluvy všeliké tomu, čím čeledín byl, jej vydati, nikam jeho nevysílaje; pakli by ho nevydal nebo jej pryč vyslal, tedy aby žalobník jej mohl pohnati od 10 do 20 hřiven stříbra.«

Tím dán zákonný podklad k dědičnému poddanství lidu selského, které nedlouho na to uzákoněno na Moravě a 1528 i ve Slezku a bylo přijato do všech zřízení zemských, počínajíc Vladislavovým z roku 1500 — od té doby ve všech rozepřích soudních o čeleď a lidi sběhlé činilo se odvolání k této trestní sankci a všechny četné zákony a řády pozdější jsou jen k tomu určeny, aby dědičné poddanství takto u nás kodifikované prohloubily a vrchnostem pracovní síly poddanské ještě více zabezpečily.

Se smlouvou tou ruku v ruce kráčely pokusy panstva o oslabení měst a obmezení jejich práv politických, města však, nepoznávajíc své v tom směru solidárnosti se stavem selským, postavila se na odpor jenom pro sebe. Zejména marně se bránila města proti tomu, že nález z r. 1487, který se vlastně týkati měl jen poddaných usedlých (sedláků), byl od vrchností rozšiřován i na selské osoby neusedlé, které se chápaly jiných živností a stěhovaly se jmenovitě do měst a měly býti dle požadavku vrchností jim jakožto sběhlí poddaní rovněž od měst vraceni. Roku 1497 přijato, aby nikdo do měst příště nebyl přijímán, kdo by se nemohl vykázati výhostním listem své vrchnosti na znamení, že z poddanství dobrovolně byl propuštěn.

Tu a tam sedláci pokusili se odvrátiti násilí násilím. Již Kornel ze Všehrd vypravuje o selských vzbouřeních na jednotlivých panstvích českých i moravských, následkem zvýšení povinností robotních, ale všecken odpor, nechať se v 16. a počátkem 17. stol. projevoval sebe častěji, byl marný, politická moc všechna byla v rukou pozemkové šlechty, panovníci byli nuceni povolovati požadavkům stavů, sedláci neorganisovali, duševně těžkopádní, v naději na budoucí snad lepší časy po většině s tupou odevzaností nesli vždy obtížnější břemena, kdežto s druhé strany panstvo z poměrů, které utvořeny byly brutálním násilím, činilo dlouhotrvající zvyklostí poměry a tituly právní.

Tak utiskování selského stavu, podrývání jeho práv majetkových a zhoršování jeho osobního postavení právního pokračovalo nerušeně. Toliko hrdelní moci nenabýly nad poddanými pozemkové vrchnosti ani v těchto dobách, leda se zvláštním propůjčením královským.

Oblíbeným prostředkem ke zvyšování robot bylo, jak píše proslulý Viktorin Kornel ze Všehrd z 2. polovice 15. stol., že »prodávající jedni druhým vsi, robot ze jména ve dsky nekladú, zvláště když jich od staradávna na lidech nenie, ani jich sobě skrze výminku v trhu pozostavují; avšak proto ti, ktož kúpie, robot žádných nekúpivše, ani jich ve dskách majíce, na lidech robot žádají, a lidé chudí, ubozí těžké a bezprávné roboty dělají a robotovati jim musie, proti všie i božské i lidské, křesťanské i světské spravedlnosti, ješto takového bezpravie ani Turci ani jiní pohané nečinie. Z kteréhožto bezpravie prvé v zemi neslýchaného mnoho zlého přicházie, tak že lidé takového obtieženie nového a nemilostivého snášeti nemohúce, někdy z gruntův svých statky své opustiece utiekajú a utekúce v zlodějstvie, v mordy, v žhářstvie a v jiná zločinstva se dávají, a země tudy pustne, a drahota skrze to a hlad v zemi přicházie.

Jiní, tímž obtiežením přinuceni jsúce, proti svým pánům se zdvíhají a hory vojensky osazují, dvory, dědiny, statky, ženy i děti opustiece. Jakož se nedávno na Moravě stalo, že Zábřežští pro obtieženie a roboty nezvyklé a nepovinné proti pánu svému jsú se pozdvihli a pana Trunkle, pána svého, jsú porazili, zranili, zbili a skoro i zabili, tak že jest od toho zbitie nevstávaje umřel.«

»A nynie v Čechách, jakož se slyší, v kraji Prachenském při svaté Margretě lidé zápisní nebo královští některých vesnic robot nezvyklých prvé k obtiežení znovu vymyšlených snésti nemohúce, všichni jsú se zdvihli, vrch vojensky osadili, a co z toho vyjde a k jakému to konci bude přivedeno, kto věděti móż? Než bylo by potrebie spravedlivého ode všie země chudých lidí opatření, ač chtie, aby země nezpustla a nanic najhoršieho a všie zemi škodného aby nezniklo; aby všeliká bezpravnost při lidech chudých a zádava přetržena byla a lidé, v čemž sedie, to aby pánům svým platili, a v čemž nesedie, aby na ně tím saháno nebylo,

řád zemský při lidech kmetcích ten aby držán byl, kterýž jest za staradávna držán byl, a přes to na lidi chudé, aby výše žádným bezpravím a žádavami nepovinnými saháno nebylo.«

2. Vývoj poddanství v českých zemích po roce 1620.

Po bitvě bělohorské zhoršily se poměry poddanské v Čechách způsobem nejsmutnějším. Čechy pozbyly dvou třetin obyvatelstva, nejméně třetina veškeré půdy ležela ladem, protože osady a domy zpustly a nebylo obdělavatelů, obrovský převrat v poměrech majetku pozemkového způsobil vytvoření velikých latifundií, k tomu veliká část panských statků přešla v majetek přistěhovalých cizinců, ponejvíce šťastných dobrodruhů a vojáků, kteří byli svým poddaným nepřáteli kmenem, jazykem i náboženstvím, bez tradic a bez národních i náboženských svazků s lidem sobě poddaným. Proniknutí jsouce vědomím, že mají před sebou zemi podmaněnou, jednali dle toho s lidem poddaným jako s porobenci válečnými, a útisky lidu, k jakým vedla nové pány snaha po rychlém zbohatnutí, nedocházely povšimnutí u vlády, protože násilnosti ty směřovaly proti poddaným kacírům a rebelům a protože absolutistický státní režim spatřoval v nové šlechtě oporu nového řádu státního a náboženského. Jho panské utužovalo pak ještě dříčství úředníkův a písařů panských, pro které lid nalezl případný název karabáčníkův a jichž bylo tím více potřebí, čím více tvořila se rozsáhlá latifundia z konfiskovaných statků, které byly za babku prodávány nebo darovány věrné šlechtě, generálům, duchovním. (Kaizl.) Obnovené zřízení zemské kodifikovalo v Čechách a na Moravě opětně dědičné poddanství lidu selského, výše roboty a jiných břemen se nedotýkajíc, kteréžto neurčitosti vrchnosti k vlastnímu prospěchu nadmíru dovedly vyuzítkovávati.

Utiskování sedláků jevílo se pak hlavně v těchto směrech:

1. Vynucovány pod všelikými záminkami nebo i vědomě nesprávným výkladem dosavadních smluv a zvyklostí vyšší platy (úroky), nežli bylo odůvodněno těmito starými urbáři, smlouvami a zvyklostmi.

2. Vymáhány větší a nové roboty. Roboty nebývaly ještě v XVI. století alespoň nominelně větší nežli 20 dní do roka. V XVII. věku shledáváme však již roboty 100 až 150denní, dílem ruční (pěší), dílem tažné t. j. s potahem, a sice nejen práce polní, ale také práce stavební, roboty lesní a honební, služby dvorské, dále předení, česání chmele, sbírání oříšků, hub, kmínu, hlemýžďů, poselství a zvláště daleké fůry, t. j. vrchnosti nutily podané, aby na 5, 10 i 20 mil vlastními potahy bez všeliké náhrady hotových výloh dováželi dříví, obilí, stavivo atd. Byly rozeznávány roboty odměřené (určité), t. j. vyměřené buď určením míry a druhu (jakosti) díla (práce) nebo dle času, nebo neurčité, t. j. po případě každodenní, dále řádné a mimořádné, t. j. ve žních, senoseči, v době

zasívání a v neodkladných případech. Pochůzky a honební roboty čítány za služby vedlejší. Hraběti Bredovi musili sedláci, bylo-li mív práce, za každý robotní den, kdy se nepracovalo, odvésti vrchnosti jeden zlatý rýnský, na některých panstvích robotovalo se celý týden, arci částečně za plat; k větší robotě doháněn poddaný lid někdy i bitím, a to i na panstvích biskupských (Hukvaldsku) a královských.

3. Zneužívající svého postavení jakožto úřady daně rozvrhující a vybírající vrchnosti vybíraly daní více, než bylo sněmem povoleno, často tolik, aby sedlák zaplatil berni nejen svou, nýbrž i panskou.

4. Sedláci donucováni, aby vykrmovali panský dobytek a drůbež a ručili za škody na nich vzniklé, aby kupovali od vrchnosti za drahé peníze od ní vyměřené panské plodiny a jiné výrobky na př.: sýr, máslo, vejce, ovoce, maso, drůbež, dobytek, ryby a pod., často zkažené a aby prodávali naopak své produkty za laciný peníz vrchnosti, která s nimi pak vedla obchod. Hrabě Breda dával (stížnost z r. 1680) děvčatům a ženám selským stříhati dlouhé jejich vlasy, s nimiž pak obchodoval.

5. Čím obmezenější bylo dědické a vlastnické právo sedláckovo k jeho dvoru, domu a dobytku, tím snáze a častěji bývala sedlákům odluzována a odejímána dědictví a zhusta sedláci pro neposlušnost, pych, daňové nedoplatky a j. příčiny a záminky za trest přímo z gruntu vyháněni a pozemky jejich k panským zabírány. Zároveň tvořena četná místa domkářů, chalupníků a podruhů, t. j. místo sedláků tvořena nová třída venkovského obyvatelstva, žádným nebo nepatrným majetkem pozemkovým vládnoucího, ke službám nádennickým na panství nebo u sedláků nebo k poselským výkonům v obci určeného a celkem mnohem hlouběji nežli sedláctvo stojícího.

6. Dalším pramenem újmy pro sedláka a zdrojem příjmů pro vrchnosti byla propinační práva, t. j. práva k výhradné výrobě a prodeji piva a kořalky a s tím sloučený zákaz přívozu jiného zboží toho druhu na panství. Sedlák musil pivo a kořalku bráti jen z panských pivovarů a vinopalen, zvl. při křtech a svatbách, jen ve výhradně oprávněných krčmách panských se stravovati a zejména hodně popíjeti, jezdit se svým obilím výhradně do panského mlýna, odebírat často i sůl výhradně z panských zásobáren a nikoli ze skladišť veřejných atd.

7. Veliké újmy přicházely poddaným od panské myslivosti. Za válečných dob 17. věku velice se v Čechách rozmohla zvěř všeho druhu, myslivost zůstala však výhradně panskou kratochvílí a vydržování i rozplemeňování zvěře bylo cílem a chloubou vrchností. Pytláctví ustavičně zakazováno a těžkými tresty ohrožováno; sedlákům bráněno nejenom honiti, nýbrž i nositi zbraně, bráti psy na pole, ba i nositi zelený šat (vyhrazeno to vrchnosti a panským myslivcům), dělati vlčí jámy, nebo i odluzovati a zaháněti

zvěř od svých polí nebo je proti zvěři zahrazovati. I ovčák směl psa jen tehdy na poli míti, zavěsil-li mu kolem krku dlouhý klacek nebo měl-li pes přední nohy osekány. Toliko medvědy a vlky bylo každému dovoleno ubíjeti, pro všechnu ostatní zvěř stanovena dopodrobna doba hájení, zvěři velice nadržující atd., celkem snad podobně, jak Taine (*Ancien régime*) ve svém vypsání franc. řádů XVIII. stol. se vyjadřuje, že totiž o zvěř bývalo pečováno, jako kdyby to byli lidé, a lidé pronásledováni, jako kdyby byli zvěří. Tak úroda na polích v šanc vydána lačnosti zvěře, nemluvic ani o spoustách, které působila honba sama polnostmi selskými, při níž sedláci nadto jako honci museli robotovati. (Sněmovní snesení a patenty z r. 1661, 1669, 1681, 1688, 1713 atd.)

8. Ke hmotnému útisku přidružoval se konečně též útisk mravní — násilné provádění protireformace.

Protože vrchnosti byly nejen soukromoprávními pány sedlákovými, nýbrž i veřejnoprávními, vykonávající nad nimi jak patroniální soudnictví ve věcech civilních sporných i nesporných a v menších věcech trestních, tak i správu politickou a částečně i finanční, aniž nad nimi bylo instancí nebo účinného dozoru, byl jim selský lid ve skutečnosti vydán na milost a nemilost. Ani stát, přes to, že bitvou na Bílé Hoře politická moc stavů dotud skoro neobmezená byla zlomena a zavládl zeměpanský absolutism, nepokusil se s počátku vůbec tento vývoj vrchnostensko-selských poměrů zadržeti. Nehledíc ani k dotčenému již shora hledisku politickému a náboženskému, zdálo se, že zřetel ku všemožnému zvětšení orné půdy a blaho země přímo vyžadují, aby pracovní síla poddanská co nejintenzivněji byla vykořisťována, a tak vlády dlouho byly z těchto hospodářských, politických a náboženských příčin a úvah daleko více náchylny ujařmení a malomoc obecného lidu v Čechách utužovati, nežli je snad zdržovati a zamezovati; nebylo k tomu ostatně vhodných orgánů, dokud krajské i zemské úřady zůstávaly poloplacenými a poločestnými, polostavovskými a polokrálovskými.

Lid trpěl nesmírně. Dobře pověděl r. 1669 zámecký hejtman Jan Erazim Wegener: »Podle pravdy musím vyznati, že když český sedlák veškerou robotu, kterou mu vrchnost ukládá, všecky kontribuce a těžké útsky, jež snášeti musí, item všecky škody, jaké mu žoldáctvo způsobuje, snese, právem může býti pojat v počet sv. mučenníků.« (Svátek).

Ještě zřetelněji mluví o útisku poddaného lidu se strany úředníků i na panstvích korunních zpráva vyšetřovací komise, vyslané následkem spousty došlých žalob na Zbirovsko. Purkrabí tohoto panství královského »nevykazuje roboty v těch místech, kde by které vesnici nejbližěji bylo, než co nejdál, takže poddaným třebas někdy na tři, čtyři i pět mil semotam jeti přichází; v čas nemoci, smrti a jiných podstatných příběhův, jakož i když

kdo jaký foršpan dáti musí, neméně když v jednom téhodnu dva neb více svátků se přitrefí, žádnému robotu sraziti a passirovati nechce. Kdož pěší robotu vykonávají při letních dilech, tu s nimi tyransky se zachází, neb jak málo kdo se zvedne, chtěc sobě po dlouhém shýbání záda trochu napravit, aneb na stranu poodjiti, ihned ukrutně karabáčováni bývají, až po zemi se válejí, jakož i když kdo sice co nejmenšího zavíniv, tehdy ihned na zámek předvolán a holomkovi poručeno bývá jej karabáčovati, kterýž hroznými tlustými karabáči nelítostivě ty ubohé lidi mlátívá, až ihned padnou, jakž také od podobného ukrutného sbití mnohý nevstal, až umřel.« Zpráva uvádí řadu rychtářů a sedláků, jimž byla při trestání takovém žebra polámána, ruce zpřerázeny neb údy pochromeny, tak že po mnoho týdnů ležeti musili, a pokračuje: Mimo to sužují se také ubozí poddaní těžkým a dlouho trvajícím vězením, ze špatných a bezgruntovních příčin po čtvrt i půl létě v arestu zůstávají a své zameškávají a jak oni sami ubozí vězni, tak nápodobně manželky jejich s dětmi hlad a velkou nouzi snášeti musejí.« Neslýchaným utiskováním a sužováním tímto prý ze 178 celých potažníků na panství Zbirovském od roku 1672 do roku 1679 v zkázu přišlo 86 a »nelze vypsati, jak jsou ti ubozí poddaní vespolek od purkrabí toho ukrutně sužováni, a kterak je již o všecko připravil, tak že pro Boha a milosrdenství Jeho svaté nás slzavě prosili, by jeho jedenkrátě sprostěni býti mohli, neb že jim možné není dáleji s ním obstáti.«

A následek: »Sedlák byl žebrákem o bídném přístřeší, chatrném oděvu a špatném živobytí.« (Rezek.) Venkovské obyvatelstvo, neslýchanými útrapami třicetileté války a nekonečnými útlaky vrchností ve svém citu pro samostatnost a spravedlnost vždy hlouběji otřesené, oddávalo se tupé resignaci, rostla jeho lenivost a netečnost, surovost a úskočnost povahy, a se vším tím vzmáhala se nouze a žebrota a se všech stran ozývaly se stesky do stále se vzmáhajícího tuláctví, zlodějství a loupežnictví.

Nebylo divu, že lidé raději s celou rodinou utíkali opustivše hospodářství a živobytí své a že hned v prvním desetiletí války třicetileté opakovala se na mnoha místech vzbouření lidu selského, jak tomu bylo zvláště na Náchodsku a Opočensku, Novoměstsku a Smiřicku v letech 1627 a 1628. Ale veškeré tyto pokusy potlačeny krví a ohněm, do set sedláků pobito, zajatci věznění a útrpným právem dotazováni, původcové popraveni, tisícům účastníkům uřezány uši a nosy, nebo na zádech cejch vypálen a tak domů poslání, »takže tehdaž v odbojných krajích každý třetí člověk byl takovýmto nelidským způsobem zohaven.« (Svátek). Následkem bouří těchto pak vládní moc dokonce již vydala lid selský v šanc vrchnostem a zbavila jej posledních zbytků nějaké samosprávy.

(Pokračování.)

Agrární zřízení.

(Hospodářskohistorický nástin.)

(Pokračování.)

3. Právní poměry poddaného selského lidu v zemích českých.

Stav selský, od 13. století tak zvaná dědičná třída malých rolníků se zvláště upravenými poměry majetkovými a osobními, nebyl — vyjímaje Tyroly — čítán ke stavům zemským a nacházel se ve svazku nevolnictví, člověčenství, kteréž v mírnější formě poddanství dědičného potrvало až do roku 1848.

I. Poddané mohli míti toliko držitelé statků ve dsky zemské zapsaných. Postavení zeměpána k poddaným na jeho »doménách« bylo právně a ve skutečnosti stejné jako všeliké jiné vrchnosti na jejich »dominiích soukromých«. K nabytí deskových statků byly oprávněny toliko osoby tří vyšších stavů — duchovního, panského, rytířského — jimž král propůjčil v zemi inkolát, a korporace, které byly t. zv. stavy zemskými, t. j. kláštery a některá města. Osoby stavu měšťanského byly vyloučeny z držení statků deskových a nemohly tedy míti poddané.

II. Poddanými byli ti, kdož pozemkovým vrchnostem osobně nebo spolu reálně dle předpisů práva soukromého a veřejného jakkolivě byli zavázáni. Pro vlastnost člověka jakožto poddaného bylo lhostejno, měl-li pozemkový majetek a jak veliký čili nic, bylo netoliko poddanství reální, ale i jistá osobní závislost a vázanost, zmenšený status osobní s jistými osobními břemeny.

Poddanství jakožto dědičná stavovská vlastnost přecházelo na potomky a sice dle stavu matčina. Ale v Čechách dle nařízení z 30. června 1708, též vzal-li si poddaný svobodnou, byly děti jeho poddanými, jestliže buď vrchnost ke sňatku nesvolila nebo si při svolení panství nad dětmi vyhradila.

Z trestu stával se poddaným v Čechách dle zmíněného již nařízení svobodný člověk, vzal-li si poddanou, nepátrav po této její vlastnosti, i když ji v dobré víře měl za svobodnou, a konečně přijímali svobodní lidé smlouvou poddanství spolu s převzetím poddanských pozemků, jim od vrchností — jak zvl. od 17. stol. se dělo — nabídnutých.

Zrušení poddanského svazku nebylo lze dojíti promlčením, což bylo deklaratoriemi a novelami Ferdinanda III. výslovně vyloučeno — nýbrž pouze propuštěním od vrchnosti, které se dalo nejčastěji a dlouho asi výhradně k účelu přechodu v jiné poddanství, zejména sňatkem, velmi zřídka za účelem úplného osvobození poddaných. V tomto případě musilo se státi písemně a požadovalo se propustné 200—1000 zl. Propuštění rodičů dle obnovených zří-

zení zemských vztahovalo se i na děti pod 9 let staré, leč by si byla vrchnost poddanství i nad těmito dětmi vyhradila. Konečně platily za důvod skončení poddanství studie, s vrchnostenským povolením nastoupené, a dosažení úřadů státních nebo hodností duchovních.

III. S hospodářskou správou svých statků spojovaly vrchnosti i správu veřejnou, dosazovaly pro oba tyto účely své soukromé úředníky a byli jim tedy poddaní v obou směrech zároveň podrobeni. Vrchnostem příslušela zejména nad poddanými soudní pravomoc civilní i trestní. Vrchnosti, resp. jejich patrimoniální úřady rozhodovaly v osobních a obligačních sporech mezi svými poddanými i v nesporných záležitostech poddaných (ve věcech pozůstalostních, poručenských a pod.) a zastupovaly své poddané proti cizím vrchnostem, resp. jejich poddaným. Zejména pak trestní pravomoc vrchností byla cestou, jíž zjednaly si tyto neobmezenou skoro disposici nad osobou i tělem poddaných. Toliko hrdelní pravomoci nad poddanými neměly vrchnosti, leda se zvláštním propůjčením královským. Také pro hájení svých vlastních zájmů mohly vrchnosti ukládati tresty bitím, na penězích, vypuzením z gruntu, posláním do nucené pracovny nebo k vojsku.

Vrchnosti byly dále i politickými úřady I. stolice a do značné míry i finančními, daně nejenom vybírajícími, nýbrž i na poddané rozepisujícími, ony prováděly policii lesní, vyhlášovaly zákony a bděly nad jich prováděním, vykonávaly zkrátka na místě státu všechna téměř jeho výsostní práva a funkce naproti poddaným. Působnost nečetných a k tomu do tereziánských reform šlechtici obsazených úřadů krajských jakožto druhé instance nepronikala daleko.

Šlechtici byli tedy nejen vrchními pány pozemkovými, půdy a práv lačnými, nýbrž i politickou vrchností, byli úřadem a soudem tam, kde byli zároveň interessovanou stranou a soukromoprávním kontrahentem, pokládali a vykonávali veřejnou moc jakožto důsledek svého nabytého práva soukromého.

Poddaný byl vrchnosti zavázán k věrnosti, poslušnosti a účtě, byl rozeným, v první řadě zemědělským dělníkem, určeným pro jistý obvod panstevní, a aby této své vlastnosti v zájmu zemědělského velkopodniku panského byl zachován, byla jeho osobní svoboda a způsobilost k právům nebo aspoň k právním jednáním u srovnání s osobami svobodnými značně obmezena.

1. Zrušena byla především stěhovací volnost poddaných na prospěch určitého obvodu panstevního, ze kterého se bez povolení vrchnosti ani na čas ani trvale nesměli vzdáliti; vrchnost měla právo je na půdě, ke které byli připoutáni, násilím držeti, a své-mocně-li se vzdálili, je zpět přivésti. Obnovená zřízení zemská v Čechách i na Moravě stejně zakazovala poddaného, který se nemůže vykázati povolením své vrchnosti, přijímati, přechovávat, zdržovati nebo dále vypravovati pod pokutou 25 (resp. 10) kop

(u svob. resp. poddaných) českých grošů. Sběhlý nevolník mohl býti žalobou vindikační zpět požadován, byl-li dopaden ještě na útěku, mohl býti beze všeho lapen a zpět dodán.

Dokonce již k vystěhovalectví ze země bylo potřebí kromě propuštění od vrchnosti ještě i povolení zeměpána a zaplacení odchodného. Od 18. stol. platilo se odchodné i vrchnostem a sice potom namnoze i při pouhém stěhování z panství jednoho na druhé uvnitř země (tu obyčejně 5% čistého jmění).

Když pro neslýchané útrapy válečné a útisk náboženský i rostoucí tlak panských požadavků na pracovní sílu poddaných za války 30leté a hned po ní neobyčejně zmohlo se prchání ze země, řečeno nejprvé, že zajištění volného odchodu pro ty, kdož nechtěli se státi katolíky, vztahuje se toliko na osoby stavovské, nikoliv i na poddané (na Moravě 1638, v Čechách 1651 i dříve), vydávány dále ustavičné zákazy vystěhovalectví (v Čechách 1649, na Moravě 1658, 1687, 1699, 1712, ve Slezsku 1699, 1704, 1714, 1730), v nichž pohrozeno na neoprávněné vystěhovalectví trestem na jmění, těle a životě, a když zákazy nepomáhaly, uzavírány se sousedními zeměmi smlouvy o tom, že budou si vzájemně vydávati své uprchlíky.

2. K obmezené stěhovací volnosti družila se jistá povinnost služební, t. j. nehledíc k povinnosti robotní, pokud byla pouze břemenem urbáriálním, byli všichni poddaní od denní mzdy žijící povinni pracovati uvnitř dominia vrchnosti a potom i sedlákům za obvyklou (nízkou) mzdu.

Děti poddaných byly dále povinny na vyzvání vrchnosti k ní jíti do služby. Na hospodářském úřadě se vedly seznamy poddanských dětí, první neděli adventní konala se každoročně na úřadě osobní jich přehlídka, při které vrchnost samojediná vybírala si děti pro své služby osobní, při domácnosti nebo hospodářství, ať potřebovali děti rodiče sami čili nic. Služba trvala obyčejně 3, někdy až 7 let. Vrchnost měla jim arci poskytovat stravu a obyčejnou mzdu, ale velmi časté jsou nářky na příliš skrovné mzdy a špatnou stravu.

Konečně byli úplní sirotci až do dokonaného 14. roku povinni ke službám čeledním nebo dvorským pouze za byt, oděv a stravu.

3. Poddaný neměl svobodné volby povolání. Protože jediné vrchnost byla s to odhadnouti trvalou i dočasnou pracovní potřebu pro své vlastní hospodářství i pro selská hospodářství na panství, musil míti poddaný — tak jako k výdělku mimo vlastní panství — povolení vrchnosti i k učení se řemeslům, uměním a vědám i k vandru tovaryšskému i konečně k nastoupení mistrovství (zde byly arci, pokud chtěl býti uvnitř dominia, jen zřetele živnostensko-policejní). Za každé povolení se arci platilo.

4. Vrchnostenského svolení potřeboval poddaný i ke vstoupení ve sňatek, obecně teprve od 2. pol. 17. stol. Původně směli poddaní uvnitř dominia beze všeho ve sňatek vcházeti, povolení

vyžadovalo se jen tehdy, šlo-li současně o propuštění v cizí poddanství. Teprve přírost obyvatelstva pohnul později vrchnosti regulovati sňatky a nepřipouštěti uvnitř dominia sňatky hospodářsky nedostatečně fundované. Za povolení platila se taxa (v Čechách od 1756 30 kr.) vrchnostenskými úředníky zhusta překračovaná.

5. Vrchnostenského povolení potřeboval poddaný, chtěl-li se v Čechách a na Moravě zadlužit nebo zaručiti nad 3 kopy českých grošů (jinak byl závazek nežalovatelný: »sice, že pán žalobníkovi ku právu nedopomáhá«, Obnovené zřízení zemské Q XXII.), chtěl-li své pozemky propachtovati nebo je jiným za díl úrody k obdělávání přenechati, a směl v Čechách a na Moravě jen s vrchnostenským povolením o svém majetku pořizovati. Nad nezletilými dětmi zůstavitelovými příslušelo vrchnosti vrchní poručenství, správa jejich podílů dědických a vedení účtů sirotčích.

6. V Čechách a na Moravě neměl sedlák procesní způsobilosti aktivní ani passivní, leč naproti své vlastní vrchnosti; jinak ve všech sporech za něho žalovala a byla žalována vrchnost, mohla jej však za účelem vedení procesu a jen s tímto účinkem propustiti z poddanství. Rovněž jen s vrchnostenským povolením směl býti poddaný k soudu za svědka volán.

7. Jako poddaný jevil se připsán k určitému statku, tak nemohl býti s druhé strany proti své vůli od půdy odpoután. Mohl býti jenom zároveň se statkem nabyt a zcizen, a nikdy nebyl předmětem obchodu sám o sobě, bez půdy, k níž náležel. Staly se ovšem od 2. polovice 17. stol. pokusy, uvolniti svazek mezi poddaným a určitým obvodem panstevním: robotníci donucováni pracovati a sloužiti i na statcích později přikoupených, i v průmyslových (hutích železných atd.) a dřevařských podnicích vrchnosti náležejících, poč. 18. stol. připouštěno v Čechách a na Moravě postupovati robotní služby o sobě jiným statkům, což na př. ve Slezsku pokládáno bylo za nedovolené; ku prodávání lidí však za nevolnických dob přece nedošlo.

8. Jedno právo nebylo konečně v zemích českých poddaným odňato: nárok na právní ochranu naproti vrchnostem jejich, třeba se tento nárok v mnoha nebo po dlouhou dobu ve většině případů ve skutečnosti neosvědčoval. Celé 18. století je plno procesů sedláctva proti vrchnostem a spory tyto vyskytují se tím častěji, čím záměrněji vsahuje státní správa v poměry vrchnostensko-robotnické a čím více si poddaní tuto ingerenci uvědomují.

Důsledkem tohoto práva žaloby vyvinul se nárok poddaných na bezplatné právní zastupování jich ve sporech s vrchnostmi a ve spojení s tím na Moravě a ve Slezsku zvláštní a jinde neznámá instituce advokátů poddanských, jichž původ sahá do 17. stol. Za tereziánských reforem správních byli na Moravě a ve Slezsku zřízení zvláštní placení advokáti poddaných, kdežto v Čechách (a od r. 1781 i na Moravě i ve Slezsku) příslušelo zastu-

pování poddaných orgánům, které povolány byly k hájení práv a zájmů zeměpanských (fiskálům).

Avšak právní ochrana sedláckova naproti vrchnostem byla většinou illusorní. Poddaný musil se se svojí stížností obrátiti především k vrchnosti — následkem fikce, že by vrchnost, znajíc pravý stav věcí, svým poddaným nic neslušného a nepravého nečinila ani nepožadovala — a teprv, nedošlo-li do 6 neděl k nápravě, mohl podati žalobu u krajského úřadu, z jehož rozhodnutí měly obě strany rekurs k úřadu zemskému (guberniu) a dále kanceláři dvorské. Jakmile vrchnost takto o chystané stížnosti zvěděla, býval poddaný všemožně chikanován — bitím, přesazením na horší statek, odepřením podpory v nouzi atd. — po celou dlouhou dobu procesu, krajské úřady, jsouce jako všechny ostatní tehdy složený z členů stavu panského a rytířského a tedy soudci a stranou zároveň, potíraly v tichém souhlasu i nejspravedlivější věc poddanskou, stavovský sněm byl shromážděním privilegovaných vrchností a neplacení prokurátoři nebo advokáti poddaných přirozeně málo jevíli horlivosti. Poddaní tedy místo předepsaného postupu instančního obraceli se přes všechny zákazy obyčejně přímo ke dvoru, stížnosti spisovali pokoutní písaři, jež vrchnosti a úřady jako pobuřovače nejtěžšími tresty ohrožovaly a stíhaly, a jež naopak sedláci jako své rádce a po případě mučedníky své věci uctívali a jejich slovy se řídili.

IV. Poddanské obyvatelstvo v obvodu panstevním bydlící dělilo se v usedlé — sedláky (celo- či pololánky atd.) a chalupníky — dále v podruhy a čeledě.

Co do majetkových práv usedlíků, byl zásadní rozdíl mezi rustikalisty a dominikalisty. Rustikalisté jsou, kdož jsou usedlí na pozemcích poddanských nebo rustikálních, t. j. pozemcích, které byly v berních katastrech zapsány jakožto rustikální a tedy řádné berni podléhající a již v zájmu fisku měly zůstatí sedláctvu, což arci nevadilo vrchnostem zabíratí pozemky rustikální k panským dvorům, pokud z nich jen ordinarium samy platily nebo je na poddané přesunuly. Byly-li rustikální pozemky zakoupeny zaplacením kupní ceny najednou nebo ve lhůtách získány, měli poddaní sice obmezené, zápisem do vrchnostenských knih pozemkových zabezpečené právo zcizovací a dědičné (právo zákupní, dědičný pacht, emfyteusi), pakli byly nezakoupeny, a to bylo na dlouho pravidlem, byli poddaní toliko dočasnými pachtýři proti plnění povinností berních a urbariálních bez knihovního zápisu, bez práva k jich zcizení nebo zavazení nebo zdědění (kromě movité pozůstalosti), udržování jejich domu a dvoru náleželo vlastně vrchnostem. Avšak i zákupní rustikalisté byli vrchním vlastnictvím vrchnosti ve svých právech pozemkových obmezeni, zejm. co do zcizení, zavazení nebo pořizování, bylo dovoleno i sesazení sedláka pro špatné hospodaření, zadlužení nebo zločin, vrchnost měla vliv na výběr způsobilého dědice, při posloupnosti

intestátní měla právo na odúmrtí, propustné atd. Konečně byl rustikální majetek podroben vedle daně i rozmanitým dávkám v penězích a naturaliích i robotám na prospěch vrchnosti.

Dominikalisté jsou emfyteutičtí nebo pachtovní držitelé půdy panské, která je s počátku zásadně od řádné berně osvobozena a jenom mimořádné kontribuci podrobována, kterou obyčejně nesou vrchnosti samy. Poněvadž závazky dominikalistů jsou upraveny dobrovolnými smlouvami kupními a pachtovními, ustupují dominikalisté v reformním zákonodárství agrárním 18. století v pozadí.

Velikost selských usedlostí byla místně velice rozdílná, vůbec pak větší v rovině, menší v horách; v Čechách a na Moravě zpravidla v rovině 60 jiter, v předhoří 45, v horách asi 40 jiter výsevu. Vedle rolí byly s grunty selskými spojeny i požitky na lesích pastvinách, lukách a zahradách.

Domkáři byli poddaní majitelé chalup nebo domků bez polí nebo s tak skrovnými polnostmi, že jsou k úživě své rodiny zcela nebo částečně odkázáni na práci nádennickou nebo řemeslnickou.

Podruzi, nemající domků, bydlí v nájmu u sedláků nebo velkochalupníků a živí se jako domkáři nádeničením na panství.

Při nedostatečné ve skutečnosti právní ochraně sedláků záviselo namnoze na libovůli vrchností, jak chtěly nakládati se statky poddanskými. Zvl. u nevкупených rustikalistů bývaly v 18. stol. stesky, že poddanské usedlosti byly zabírány k půdě panské, že od usedlostí selských byly oddělovány pozemky, z nichž tvořena nová místa chalupnická, pilní a dobří hospodáři, když byli původní své usedlosti přivedli k jistému rozkvětu, přesazování na grunty pusté nebo nehospodářstvím sešlé nebo jim za odňaté zlepšené pozemky dány jiné špatnější, i při vkoupených rustikalistech směly vrchnosti své poddané k prodeji gruntů donucovati, při sesazování hospodářů vyplácena těmto odhadní cena statku jen v nedostatečné míře nebo v předlouhých lhůtách, převody statků znesnadňovány vysokými taxami a pod.

Arci pravidlem panská a úřednická libovůle ani býti nemohla, již proto, že lidí bývalo nedostatek, nebývala však příliš řídkou výjimkou.

V. Naproti přerozmanitým obmezením právní dispozice poddaných nad jich majetkem nemovitým a naproti dávkám a službám, k nimž byli vrchnostem povinni, vzájemné panské povinnosti a služby, kteréž bývaly jinde bohatým rubem vrchnostenských privilegií, byly se během času sevrkly na minimum.

Zbylo zejména právo na podporu vrchnosti v nouzi — avšak za poskytnuté zálohy v obilí k výživě neb osevu požadovaly vrchnosti obecně pátou čtvrt (25%) jakožto úrok a úředníkům hospodářským platilo se nadto měřičné. Vrchnosti měly dále poskytnouti poddanému podpory při novostavbách, schudnutí, požárech, pádu dobytka, měly při nevкупených gruntech samy udržovati

v pořádku dům a inventář, ale zůstavovaly poddané zhusta jejich osudu, poddaní měli jistá práva užívací (služebnosti) k panským lesům a pastvinám, ale i ta jim druhdy od vrchností všemožně bývala zkracována.

4. Poddanské poměry v jiných zemích.

I v ostatních zemích trval po celý středověk mezi vrchnostmi a jich robotnými sedláky a jinými menšími rolníky neustálý, tu otevřený, tu skrytý hospodářský boj. Cílem vrchností bylo roboty a činže všech sedláků vždy více zvětšovati a obecní lesy a pastviny pro sebe zabírat, kdežto sedláci přirozeně snažili se naopak jak o dosažení plné neodvislosti co do osoby, tak o osvobození svého majetku pozemkového od robot a platů. Od 14. století směřuje tu však vývoj k zhoršení obecného postavení rolnictva ve všech zemích středo- a západoevropských; poněvadž nebylo již lze umístiti přebytečné obyvatelstvo venkovské v městech (následkem uzavírání se cechů řemeslnických naproti přílivu z venkova) nebo v nových obvodech kolonizačních, docházelo k roztríšťování usedlostí selských, vznikaly vrstvy obyvatelstva s menším majetkem pozemkovým nebo naprostých bezzemků (chalupníci, domkáři a podruzi). Čím více bylo účastníků v osadě, tím méně požitků přinášela jednotlivci též občina (obecní lesy a pastviny).

Zároveň rostla břemena sedlákům od vrchností, a to církevních i světských, ukládaná. Poměr robotní utužován v plné nevolnictví, stouplo lichvářské zadlužení a tlak na rolnictvo se všech stran stupňován do nesnesitelná.

Tu reformace, náboženská oposice Lutherova proti církvi a papeži, vyvolala — stejně jako dříve již církevně reformační snahy Wicklefovy v Anglii a Husovy v Čechách — bouřlivé hnutí lidu venkovského za odstraněním nesrovnalostí a zlořádů sociálních. Sedláci, již ode dávna na své panské utiskovatele rozezlení a svých potřeb a požadavků znalí, byvše opravným hnutím náboženským vyburcováni i ze své sociální lethargie, počali svobodu evangelickou vykládati ve svém zájmu jakožto svobodu sociální, pokládali své požadavky za výron božské spravedlnosti a křesťanského přikázání i opírali je o citáty z písma, které jim nyní jest dáno do rukou v jazyce mateřském a ve kterém přec nic nestojí o poddanství sedlákově, o jeho robotách a platech úrokových. Pozdvižení proti vrchnostem neplatilo tedy již za hřích, nýbrž spíše za skutek bohumilý — a všude, kde panovala táž bída hmotná, sjednotili se k jejímu odstranění.

Po řadě záhy potlačených místních revolt selských pozdvihli se koncem r. 1524 sedláci v jižním Německu, Hessensku a Durynsku. V prvnějších dvou územích žádali v proslulých 12 artikulech (tak zv. »Manifest des gemeinen Mannes«) kromě požadavku náboženské svobody především též odstranění poddanství, snížení robot a platů a vrácení neprávem odňatých lesů, pastvin a rolí

obci, nic tedy než reformu, praktické požadavky pro přímou odpomoc nutným potřebám, a žádný fantastický ideál státní.

Toliko v Duryňsku, kde právě nedávno flagelanti a pikharti byli k smrti umučováni a kde bylo spojení s táboritskými živly českými, usilovali sedláci v důsledcích svého křesťansko-chiliastického kředa o zřízení státu komunistického.

Avšak povstání selské roku 1525 potlačeno a strašná pomsta vítězů zničila naprosto odvahu německého sedláctva k dalším pokusům osvobozovacím.

Nejhůře vyvinuly se, zdá se, poměry ve Francii, což potomní velikou revoluci francouzskou i vysvětluje i ospravedlňuje. Vrchol nouze i vyděračství šlechty a nájemců daní nastal ve Francii ke sklonku panování Ludvíka XIV. K válkám a k marnotratnictví panovníkově přidružily se tu zimy, neúrody a povodně, které sedláka beztoho již pod břemeny panskými a státními klesajícího nadobro ničily. Spisovatelé i státníci francouzští z konce 17. a počátkem 18. století podávají o stavu sedláctva francouzského své doby líčení přímo hrůzu vzbuzující.

Proslulý La Bruyères praví ve svých »Povahách«: »Jest jistý druh plachých zvířat, samci a samice, černí, žlutí, opálení, žijí na venkově a jsou přikováni k půdě, již s nepřekonatelnou vytrvalostí rozrývají a překopávají. Mají cosi podobného lidskému hlasu a vzpřími-li se na nohou, jest viděti lidský obličej. Vskutku jsou to lidé, kteří se v noci utíkají do děr, kde se živí černým chlebem, vodou a kořínky. Uspořují ostatním lidem námahu setí, orání a klizení — věru neměli by míti nikdy nedostatek chleba, ježž sami zasili.«

Biskup chartresský odvětil králi: »Lidé jedí trávu jako ovce a padají jako mouchy.«

Dr. Argenson píše: »Kolem dokola v míru a při snesitelné úrodě lidé mrrou houfně jako mouchy, nemají co jísti leda zeliny.«

Dle maršálka Vaubana 1707 v poslední době skoro desetina obyvatelstva francouzského jest prý na mizině a skutečně žebrá, pět desetin ostatních jsou polovičními žebráky a další tři desetiny vězí v dluzích a soudech.

Dle královských intendantů francouzských sedláci žlutí a černí, skoro vždy špinaví, spí společně s dobyt看, děti jsou slabé, nemocné a hromadně umírají.

Biskup Massillon psal 1740, že venkovský lid většinou nemá plného půl roku ani chleba, neboť si jej musí odepříti, aby zaplatil daně.

Všude byl konstatován úpadek přičinlivosti, úbytek vzdělané půdy a výnosu rolí.

V Anglii souviselo hnutí obyvatelstva selského méně s náboženskou mystikou a více s vlastními hospodářskými poměry, nežli v Německu. Statkáři, odkázáni jsouce již ve 14. století následkem znenáhleho zániku nevolnického zřízení pracovního na placenou práci sil námezdných, zavázali usnesením parlamentu z r. 1349

všechny zemědělské dělníky přísnými tresty, aby sloužili za mzdu, jaká byla obyčejem před morem r. 1348, který jednu třetinu obyvatelstva zhubil a tím zbylé dělníky ku domáhání se větší mzdy podnítil; naopak prodloužen byl nyní den pracovní a dělníkům zakázáno hledati práci za obvodem jedné míle kol svého bydliště. Uzákoněno tudíž zde podobné asi připoutání rolnického dělnictva k půdě, jaké o 140 roků později nastalo sněmovním usnesením pro sedláky v Čechách. K dělníkům připojili se i nevolníci a pachtýři a po celé zemi hlásána s evangeliem zároveň rovnost lidí. Asi od r. 1360 zvláště John Ball fanaticky horlil proti bohatství a přepychu i stavovským rozdílnům a hlásal zrušení poddanství a zavedení společenství půdy. Při zavedení nové daně r. 1381 vzbouřil se lid selský i nižší městský, ale po začátečních úspěších povstání brzo potlačeno a 1500 náčelníků popraveno.

Podobně připraven byl v prvních stoletích nového věku hromadný hrob rolnickému hnutí po svobodě a rovnosti i v mimočeských zemích slovanských.

Plápol selského povstání byl všude udušen a sedlák za trest všude naprosto všech práv zbaven. Od té doby sedlák stal se tičným člověkem, jeho síla k odporu na staletí byla ochromena a více než kdykoli před tím v dějinách přerušeno spojení mezi ním a společenskou kulturou. Stav se náhle cizincem ve vlastní zemi, žije svým vlastním životem a upravuje si své vlastní tradice a zvláštní zákonník mravní. Zůstává »v sebe uzavřeným, zasmušilým, hrubým«, potměšilým, jenom fojta poslušným, »jakýmsi nešťastným středem mezi člověkem a pracovním dobytčetem« (Knapp). Na konec upadá zpět v kulturní stav 10. nebo 11. století, nemaje toliko onehdejší způsobilosti k pokroku.

Sociální otázka rolnická na dlouho jest odklizena, ovšem nikoli rozřešena.

Zemědělská produkce poklesla. Sedlák neměl zájmu na lepším hospodaření, protože by bylo prospělo více pánovi nežli jemu, panská půda vzdělávána nucenou prací jen s odporem a špatně, výtežek půdy všude byl skrovný. (Pokračování.)

ZPRÁVY.

Sklizně rakouské a v zemích českých proti sklizním v celém Německu, jakož i v jednotlivých jeho územích*). Morava a Čechy zaujímají dohromady 74.188 km^2 čili pouze 24.73% veškeré plochy rakouské. Půdy věnované pěstění obilí (i s kukuřicí) v průměru let 1906—1908 bylo v Rakousku ročně 6.5246 mil. ha,

*) Uveřejňujeme tuto stať prof. Jana Kolouška se svolením autorovým z červencového čísla »Zemědělské Politiky« brněnské s některými zkratkami jako zatímni jeho odpověď k obvykle neurvalým útokům pražského »Venkova« proti p. Kolouškovu článku z červencového čísla t. l.

a k udržování stávající výše mzdy pro zaměstnané. Veřejné korporace pečují o nezaměstnané v zájmu sociálním, působíce k vyrovnávání sociálních protiv a rozvrhující individuální nezaviněná rizika — a tím přece jest nezaviněná nezaměstnanost pro dělníka právě tak jako nemoc nebo úraz — na širší vrstvy, jimž přísluší do jisté míry spoluzodpovědnost za ně.

Buď jak buď, instituce dotyčné šíří se v kulturních státech tempem rychlým a jest nejvýše žádoucí, aby i česká průmyslová města přešla už od »studia« k činům.

Agrární zřízení.

(Hospodářskohistorický nástin.)

(Pokračování.)

5. Počátky státní ochrany selského stavu (doba předtereziánská).

Z tupé resignace, v níž úpěl selský lid v zemích českých, vyšlehoval čas od času plápol krvavého odporu. Selské nepokoje vypukly 1652 na statku děkanství litoměřického, 1668 v okolí Vysokého a Jilemnice, 1673 na panství novohradském, všude pro nesnesitelné roboty, a všude teprv krutým násilím byly potlačeny. Nejmohtnější vzplanula bouře v roce 1680. Počátkem postu r. 1679 srotily se první zástupy mezi Frýdlandem a Loktem, tedy v krajích německých, a za jejich příkladem i čeští sedláci v krajích východních a severovýchodních — čáslavském, boleslavském a královéhradeckém, týchž krajích, v nichž největší bylo hnutí protikatolické a s největším odporem potkávala se protireformace, jak upozorňuje Rezek — konali schůze, spisovali stížnosti a vysílali deputace do Prahy, aby císaři právě zde přítomnému představili, že vrchnosti zacházejí s poddanými »hůře nežli Turci se svými otroky«, jim »jen holý život v hladu a bídě nechávajíce«. Když byly však deputace selské většinou hned po příjezdu do Prahy vrženy do vězení, nevzpíral se mezi selským lidem českým i německým již nikdo užiti proti vrchnostem násilí. Sedláci, »nemajíce již čeho ztratiti, leč životy své«, přerušili smírná vyjednávání, táhli ve větších menších zástupech ode vsi ke vsi, nutíce každého zbraně schopného, a zejména rychtáře, aby se k nim připojili. Po prvním úspěchu v kraji čáslavském vzplanul odboj hned i v Chrudimsku a Hradecku, a brzy byly celý východ a severní polovice království naplněny plápolem povstání.

Císař, jemuž rádcové, nic se nezmínivše o utiskování robotou a daněmi, vylíčili bouři jen jako výsledek jednak cizího, francouzského, podněcování, jednak i návodu poddaných měst, která rovněž již dříve četnými poselstvy ke dvoru vzpírala se rozmnožování

břemen jim od panstva ukládaných, vydal 22. března 1680 proti vzbouřeným sedlákům mandát, v kterém pod trestem zakazováno bylo sedlákům se stížnostmi proti vrchnostem obracet se bezprostředně k císaři, a poněvadž prý se poddaní ve sporech s vrchnostmi odvolávají vždy ke starým privilegiím, prohlášeny všechny privileje poddanské v Čechách před dobou ohavné rebelie (vor der Zeit der abscheulichen Rebellion) za vůbec zrušeny a neplatny, leda že by jich nebo jinakých práv a svobod byli poddaní po této rebelii od vrchností nebo jinak znovu nabyli. Všelike srocování poddaných budiž hned zpočátku brannou mocí potlačováno, sestavovatelé písemných »neodůvodněných žalob a stížností« poddanských proti vrchnostem budtež krajskými úřady stíháni a přísně trestáni.

Příkrým mandátem císařským, který hned do všech krajů byl rozeslán, aby byl ve všech městech a obcích prohlášen, přilito oleje do ohně. Sedláci ještě více roztrpčení zapalovali znovu zámky, ničili panské dvory a ohrožovali i životy nenáviděných vrchností a jejich úřednictva, zvláště když se k nim přidružilo i mnoho loupeživé chásky, která se v zemi od poslední války francouzské (1672—1678) potulovala. Se všech stran vrchnosti dožadovaly se zvláštními posly v Praze vojenské pomoci, brzké vypuknutí povstání selského ohlašováno bylo dvoru i z Moravy, Slezska a Horních Rakous. Vydán tedy rozkaz potříti rebely mocí vojenskou, dříve však měli krajští hejtmané hledět vždy domluvou a slibem úlev v dosavadní těžké robotě přiměti sedláky, aby složili zbraně i rozešli se, a také uvězněné deputace selské z vězení pražských propuštěny. Ale sedláci nedůvěřovali již a tak došlo k nerovnému zápasu špatně ozbrojených sborů povstaleckých proti přesile vojenské. Po prudké obraně sedláků potřeno vzbouření nejprve v krajích českých, načež ve množství malých potyček potlačeny i neorganisované a jen porůzně vypuklé vzpoury v krajích německo-českých. V polovici června 1680 panoval již zase úplný klid v celém království. V Pošumaví a v jižních Čechách pokoj vůbec skoro nikde nebyl porušen. Nyní počal soud: Nehledíc k četným popravám hned v době vojenských výprav bylo jen na německých panstvích 55 vzbouřenců kolem lámáno, čtvrceno, oběšeno nebo sřato, daleko více bylo jich popraveno v krajích českých, sta sedláků bylo trestáno žalářem, ještě více bitím nebo pokutami. Všechny výdaje s potlačením bouře spojené svaleny na dotčené obce, v nichž nadto na delší dobu ubytováno vojsko na útraty obyvatelstva.

Nicméně však bouře tyto byly podnětem, že císař vydal 28. června 1680 v Pardubicích první »p a t e n t r o b o t n í«, prvé nařízení, kterým bylo zasaženo ve vzájemné poměry mezi vrchnostmi a poddanými a zakazovány rozmanité nepřístojnosti vrchností, a které jest tedy počátkem státní ochrany selského stavu v Čechách.

Patent z r. 1680, vydaný bez slyšení stavů ze svrchovanosti zeměpanské, byl určen původně jenom pro Čechy, teprv 16. května 1713 byl rozšířen i na Moravu, kde ho úřady arci ve skutečnosti již dříve užívaly.

V patentě z 28. června 1680 se, aby prý poddaní v ničem si nestýskali a aby přece viděli, že nechceme jich dáti proti křesťanské lásce, právu a přirozené slušnosti příliš tvrdě a přísně utlačovati, jak to snad skrze některé vrchnosti dosud se dalo, nařizuje:

1. Smí se od poddaných jen ta daň vybírat, kterou na ně sněm svolil; svou daň ať vrchnost ze své kapsy platí.

2. K rozmanitým steskům do roboty nařízeno, aby v neděli a ve svátek vůbec nerobotovali; kde roboty není omezenou a přesně vytknutou v urbářích, smlouvách neb zvyklostech, netrvejž déle než 3 dny v témdni; ale ovšem v době žní, senoseče, vypouštění rybníků neb jiných neodkladných nepředvídaných případech nechať poddaní po uznání vrchností ustavičně k robotě a pomoci jsou zavázáni.

3. Zakázáno, aby se sedlákům ke koupi vnucovaly zemědělské výrobky, jako pivo, kořalka, sýr, máslo, šmole, ryby, dobytek, drůbež a pod., »zvláště jestliže tyto jsou již zkaženy«, leda že by povinnost k tomu byla právně odůvodněna; práva k prodeji piva a kořalky ovšem tím není se dotknuto (i příště vrchnost nemusila dopustit, aby se cizí pivo nebo kořalka na její půdu přivážely).

4. Vrchnosti nemají sedlákům, obzvláště jsou-li tu děti, odlovovati dědictví skrze neslušné žádosti; právo vrchnosti k odumřelým statkům, jaké tu a tam od starodávna platí, nebudiž tím arci porušeno.

5. Dovozy na příliš velké vzdálenosti, kde nelze za jeden nebo často více dní se navrátiti, jaké poddaní dosud někde na vlastní útraty museli konati, mohou se sice i na dále poddaným ukládati; ale má se jim přece dáti stravné a jiné útraty a mají se takové dovozy odpočítati ode dní robotních.

6. Vrchnosti nechať libovolně a proti výměře urbářů a staré zvyklosti nezvyšují úroky (peněžní platy).

7. Vrchnost netrestejž poddané tak, aby zdraví a tím méně životu jejich ublíženo nebo jim výživa zkažena byla.

8. Poddaným neukládejž se záruka za panské úředníky a ne- uvalujtěž se na ně příspěvky k jich služnému.

9. Přikoupí-li vrchnost nových pozemků, nebudiž roboty libovolně také na ně rozšiřována, leda by ovšem šlo o žně a j. pilné práce.

10. Císař n a p o m í n á pány a vrchnosti, aby poddané křesťansky a mírně traktýrovali a s nimi tak nakládali, aby přece se ženami a dětmi také živi býti mohli a ve prospěch obecný zachováni byli. To všechno však

11. platí jen pro ty poddané, kteří zůstali věrnými a poslušnými nebo kteří nyní k poslušnosti se vrátivše, své povinnosti ochotně plniti a k vrchnostem jako poslušní poddaní se chovati budou.

Veškeré tyto příkazy a zákazy, ze kterých právě poznati lze stupeň spoutanosti a trýzně lidu selského, byly však ve skutečnosti bez ceny. Napomínajíť se v nich sice milostivě vrchnosti, »aby se svými poddanými křesťansky a mírně zacházeli« a tím získali »božského požehnání a zemského blahobytu«, ale na přestupky patentů neukládají se určité tresty, nýbrž mají je v každém jednotlivém případě určití s o u d y k návrhu královského prokurátora. Až do r. 1736 není však v Čechách ani jedinkého případu, aby proti vrchnostenským přehmatům ex offio bylo zakročeno. Naopak patent postavení poddaných namnoze ještě zhoršil. Nejen že zůstalo při zrušení privilejí, práv a svobod poddanských, pokud byla nabyta z doby před »ohavnou rebelií« — při čemž bylo nejasno, rozuměli-li se jí povstání z r. 1618 či selské z r. 1680 — nýbrž patent uškodil svou nepřesností v určení denní doby pracovní (»zeitlich früh« — večer přestati »zu gerechter Zeit«) nebo »nutných případů«, v kterých se mělo robotovati mimořádně i celotýdně, nebo »náhlých« potřeb, v kterých se mohla požadovati robotota i na statecích přikoupených, konečně v tom, že poddaní nesměli se nyní se stížnostmi obracetí přímo ke krajským úřadům, nýbrž nejprve k samým vrchnostem.

Jaký tedy div, že přes ustanovení patentu, beztoho k vrchnostem velice shovívavého a útisk poddaných jen jaksi podmíněčně doznávajícího, trvá pro nedostatek úřední kontroly i dále a přes všechny zákazy a tresty šíří se hmotná bída, trýznění i náboženské pronásledování lidu selského, beznadějně resignace i visionářství a blouznění se chytajícího, i že neustále přibývá prchání sedláků za hranice, zejm. do Uher i do Polska, nebo zase propukají vzpoury a stávký lidu selského, t. j. odpírání přílišných robot.

Nepokoje na četných panstvích českých v r. 1716, zejména v kraji čáslavském, zavdaly podnět k d r u h é m u r o b o t n í m u p a t e n t u, vydanému rovněž bez slyšení stavů ve Vídni dne 22. února 1717 pro Čechy a dne 2. září 1717 publikovanému i pro Moravu.

Tento patent o 15 člancích jeví se v podstatě jen opakováním toho, co již v prvním z r. 1680 bylo nařízeno, ale byvši co do provádění úplně zůstaveno vrchnostem samým, v zapomenutí upadlo.

Nového jest v něm v podstatě toto:

Nařízeno, že mají vrchnosti kontribuci a jiná veřejná břemena z poddanských pozemků, které k panskému dvoru byly bezplatně přibrány, samy z vlastního nésti; že při trvalé (celotýdní) robotě, jaká se nad pravidelnou třídní v týdnu dopouštěla v době žní, senoseče a pod., mají vrchnosti svým poddaným poskytnouti za tyto přebytečné dni slušnou odměnu (Ergötzung); že při dalekých povozech přes noc má se poddaným kromě poplatku z chléva a mýtného dáti za každého pacholka 7 kr. a z každého koně mírka ovsa denně; že, když poddaní z roboty sbírají chmel, oříšky, kmín, houby a pod., nemají se tím přetěžovati »nad přirozenou možnost«.

Pracovní den určen na dobu od slunce východu do slunce západu, s dvouhodinným odpočinkem. Naproti tomu obmezeno stěžovací právo tím, že měl nyní poddaný stěžovati si nejprve u samé vrchnosti ústně (nebo u nepřítomné písemně či deputací) a teprv po marném uplynutí 6 neděl u krajského úřadu, z jehož nálezu měly vrchnosti i poddaní rekurs k místodržitelství a odtud k úřadu dvorskému.

Patent z roku 1717 byl poměrně záhy vystřídán jiným, pro poddané opět příznivějším. Dílem proti jasnému znění patentu z r. 1680 a 1717, dílem nesprávným jich výkladem útisky poddaných vrchnostmi a ještě více jejich úřednictvem ani teď nepřestávaly, berní síla poddanská klesala vždy více, takže dle zprávy české dvorské kanceláře z r. 1735 bylo jen něco přes čtvrtinu dominií, ze kterých kontribuce pořádně docházela, čas od času pronikaly temné zvěsti o ukrutnostech panstva až ke stupňům trůnu. Karel VI. nařídil tudíž české dvorské kanceláři vypracovati zákon k odpomoci způsobilý; veškeré útisky měly se příště trestati sine respectu personae. Podkladem pro správné vyměření poddanských povinností mělo býti vyšetření poměrů na oněch panstvích, na kterých poddanská kontribuce byla bez obtíží odváděna.

Dle výsledku této — snad nejstarší — agrární ankety v Čechách bylo ustanovení patentu o mimořádné potřebě pracovní vztahováno na veškeru polní práci od jara do podzimu, dalekých plovů se nehospodářsky zneužívalo a poddanské potahy se jimi téměř ruinovaly, vrchnosti dávaly si robotu od nejzámožnějších reluovati v penězích a přesunovaly potom práce takto odpadlé na ostatní sedláky, kteří v naturální robotě setrvali; hustým bylo nucené odnímání poddanského dobytka a j. zboží, obecné byly žaloby na vydírání peněz se strany vrchností, poddaní museli kromě kontribuce a vydržování kontribučního písaře přispívat i k vrchnostenským výdajům na platy úředníkům a přejímati za ně ručení. Naproti tomu málo, »ne všude« byly zachovávány náhrady za daleké plovy a za mimořádné dni robotní.

Předpis o pracovním dnu zhusta vykládán tak, že poddaný musil s potahem na poli býti od východu slunce do západu, i když byl od pracovního místa 1—2 hodiny vzdálen, někdy vrchnosti počítaly tři řádné robotní dny po 12—14 hodinách ve 36 resp. 42 hodin robotních týdně, které musil poddaný po 6—7 hodinách celotýdenně odpracovávat, takže mu ke vzdělávání vlastních rolí ani času nezbylo.

Konečně úprava instancí pro stížnosti poddaných dovoľovala vrchnostem poddaného, který by se byl hnouti opovážil, přísnými tresty, vypuzením ze statku, přesazením do jiné vsi nebo statku, nebo i pouhou toho pohrůžkou nebo aspoň všelijakým přemlouváním a šálením i od spravedlivé stížnosti odvrátiti.

Výsledkem ankety byl třetí robotní patent pro Čechy a Moravu ze dne 27. ledna 1738 o 40 člancích ve 4 oddílech, jímž

dřívější patenty byly zrušeny a který vedle opakovaných starších předpisů obsahuje řadu nových obširných nařízení.

Pravidlem je vždy ještě řádná robota třídní týdně, připouštějí se však i roboty vícedenní, jsou-li jinak odůvodněny v urbářích, rozsudcích, smlouvách nebo zvyklostech, a ovšem za týchž podmínek i roboty kratší nebo místo nich peněžní činže nebo jiné povinnosti. Pro roboty tažní (a jen pro ně) určuje se normální pracovní den 12hodinový, čítajíc v to polední dvouhodinné krmení i u robotníků vzdálenějších dobu potřebnou k příjezdu a odjezdu, jen při svážení sena a obilí dopuštěno překročení. Rovněž se dovolovalo místo 3 dnů normálních robotovati po více dnů s polovicí potahu nebo s kratší dobou pracovní, nebo shodnouti se s poddanými na místo pracovní doby o určitý pracovní výkon denně, po jehož přesném dokonání robotník i před uplynutím pracovního dne z roboty směl odejít.

Mimořádná robota celotýdní, která dopouštěna kromě setí a potřebného k tomu zpracování půdy, dále žní, svážení sena a otavy a rybolovu všeobecně i pro »nepředvídané nebezpečné a neodkladné příhody«, jen příkladmo v patentě vypočtené (»protržení hrází, požáry, násilnosti, nepokoje a pod.«), po uznání vrchnosti měla být rozdělena tak, aby poddanému zbylo dosti času pracovati na vlastním a vrchnosti měly při ní poskytovat náhradu (»Ergötzlichkeit«) dle předpisu patentu z r. 1717 i ukazovati zde skutkem »přirozenou slušnost, křesťanskou lásku a otcovskou péči pro své poddané« — výzva arci dosti ilusorní. Robota nedělní a sváteční zůstala zakázána, jen řádné roboty třídní měly se však plně odbýti, i když byly v týdnu svátky.

Dovoleno nyní též, že vrchnost smí ony dni pracovní, kterých nepotřebuje, dáti si od poddaných vyplatiti v penězích dle výměry v urbářích, smlouvách a zvyklostech, avšak bez zvyšování roboty u ostatních poddaných. K takovéto reluci nesměli poddaní svého přivolení bez důvodů odpírati.

Rovněž dovoleno požadovati řádné — jako dotud jen mimořádné — roboty z panství na panství, arci řádné jen, není-li toto druhé panství přes 1½ míle cesty vzdáleno, pro daleké fůry, za které pokládají se vůbec povozy z jednoho panství na druhé, určeny vůbec maximální vzdálenosti, jež se od selských potahů směly za den požadovati.

Výslovně uznává se povinnost poddaných pro vrchnost přísti a mladý dobytek panský přes zimu přechovávat; za to znovu se zakazuje vnučovati poddaným ke koupi panské naturalie a nutiti je k prodeji zejména svých koní a hovězího dobytka.

Sedlákům smí se ukládati jen ta daň, která podle sněmovních usnesení na ně náleží, mají se zavésti knížky berní, do kterých se každému sedláku jeho povinnost i plat zapsati má, a znovu nařízeno, že vrchnosti z oněch rustikálních pozemků, jež bez odškodnění hospodářů zabraly, mají veškerá břemena nésti samy.

Peněžité pokuty smějí vyměřovati ne úředníci, nýbrž jen vrchnosti samy, pokuty mají se sčítovati a připadají chudým na panství, nikoli vrchnostem.

Zostřena konečně trestní sankce naproti patentům dřívějším. Krajští hejtmani měli od nynějška *ex officio* bdíti nad zachováním patentu a trestati úředníky vrchnostenské pokutami 50—100 říšs. tolarů a gubernium vrchnosti pokutami 100—200 dukátů.

Těžká provinění a ukrutenství měla se trestati u úředníků vězením, u vrchností i odnětím správy statků nebo i způsobilosti k držení statků deskových.

Také poddaným byly však vzpoury a násilí zakázány pod trestem na těle i životě, na písemných stížnostech musili býti jmenováni písaři jich, před rozhodnutím o stížnostech měli však krajští hejtmani sedláky chrániti před pronásledováním a chikanami vrchností.

Patent z r. 1738 naproti dřívějším vyznamenává se sice rozhodnějším vystupováním proti vrchnostem a panskému úřednictvu i opravdovější blahovůlí naproti poddaným, blahovůlí diktovanou arci též ohledy na klesající poplatní sílu poddanskou. S druhé strany však přenechal patent svojí *subsidiární* povahou naproti urbářům, smlouvám a zvyklostem ve skutečnosti mnohé věci výhradně úpravě skrze vrchnosti samy, čímž otevřel bránu jich libovůli; svou neurčitostí dopouštěl násilnou interpretaci často takovou, že předpisy myšlené na prospěch poddaných zvracely se v pravý opak, a budě svou *rozvlácností* zdání, že jím na všechny případy jsou dána dostatečná opatření, byl na újmu dalšímu postupu ochranného zákonodárství poddanského.

V protivě k Čechám a Moravě trval ve Slezsku nedostatek předpisů o robotě až do Marie Terezie; patent z r. 1737 byl toliko všem úřadům slezským alespoň doporučen k následování v pochybných případech. Skutečné poměry poddanské byly arci ve Slezsku přece jen poněkud mírnější nežli v Čechách a na Moravě.*)

ZPRÁVY.

Lev Nikolajevič Tolstoj. V neděli dne 20. listopadu 1910 o 6. hod. ráno zemřel v staniční budově v Astapově na Rusi na útěku před životem, jeho přesvědčení a učení neodpovídajícím, Lev N. Tolstoj. I kdyby Tolstoj nebyl býval leč románopiscem ruským, patřil by vedle Puškina, Gogola, Turgeněva a Dostojevského k největším mužům Ruska století devatenáctého. Avšak Tolstoj byl též hlasatelem a nositelem nových ideálů mravních a hospodářských, národní hospodářství bylo alfa

*) V pojednání tomto, které není leč rozšířením populárních přednášek svého času konaných, budeme v příštím ročníku pokračovati.